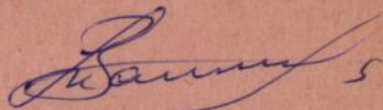

МАМНИЦЬКИЙ
Валерій Юрійович

**ПРИНЦИП ЗМАГАЛЬНОСТІ
У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

Спеціальність 12.00.03 — цивільне право; сімейне право; цивільний процес; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

АВ 32.913

Дисертація виконана на кафедрі цивільного процесу
Національної юридичної академії України

Науковий керівник — член-кореспондент Академії правових наук
України, кандидат юридичних наук,
професор В. В. Комаров

ОФІЦІЙНІ ОПОНЕНТИ:

1. Штефан Михайло Йосипович, член-кореспондент Академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор
2. Сапунков Віктор Йосипович, кандидат юридичних наук, доцент

Провідна організація — юридичний факультет Львівського університету ім. І. Франка

Захист відбудеться « 29 » Вересня 1995 р.

О 13 годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 068.25.01 в Національній юридичній академії України (м. Харків, вул. Пушкінська, 77)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці академії (м. Харків, вул. Пушкінська, 77)

Автореферат розісланий « 28 » серпня 1995 р.

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00755378 (Z)

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор юридичних наук, професор

В. Д. Гончаренко

ЛННБ ім. В. Стефаніка
АН Укра.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Формування в Україні правової держави, для якої людина є головною соціальною цінністю, передбачає оновлення законодавства; приведення його у відповідність з міжнародно-правовими актами у галузі прав людини. В усіх сферах правового регулювання, в тому числі і в цивільному судочинстві, мають одержати послідовний розвиток і конкретизацію основні принципи, на яких базуються взаємовідносини між правовою державою і людиною; взаємна відповідальність держави й людини; верховенство закону й суворе підкорення праву в діяльності всіх державних органів і посадових осіб; обмеженість і підзаконність державної влади; невідемність, непорушність і недоторканність прав і свобод особи.

Особливого значення ці положення набувають для такої галузі правового регулювання, як цивільне судочинство, оскільки здійснення правосуддя з цивільних справ часто нерозривно зв'язано з втрученням в особисте життя громадян.

Верховна Рада України 28 квітня 1992 р. прийняла Концепцію судово-правової реформи, основною метою якої є формування незалежної судової влади, розвиток судової системи, оновлення законодавства, удосконалення форм судочинства. Для досягнення поставлених цілей визначені основні напрямки в її розвитку, одним з яких є створення такого судочинства, яке максимально гарантує право громадян на судовий захист, рівність громадян перед законом, створює умови для найповнішої реалізації принципу змагальності. Зараз розроблюється нова Концепція судово-правової реформи, у проекті якої також підкреслюється необхідність розвитку змагальності в судочинстві.

Проект нової Конституції України в системі конституційних прав і свобод громадян виділяє такі, як право на свободу й особисту недоторканність, поважання честі й гідності та ін. У ньому закріплюється право громадян на судовий захист, що, в свою чергу, передбачає необхідність розробки концепції механізму процесуальної реалізації змагального начала в цивільній процесуальній діяльності.

Важливість принципу змагальності в механізмові процесуального захисту прав і законних інтересів людини підтверджується як світовою, так і вітчизняною судовою практикою. Тому на даний час з'явилася загальна потреба у розробці правової моделі принципу змагальності в цивільному судочинстві, реалізація якої дозволить б досягти найбільш демократичних форм судового процесу, а також найбільш повного захисту прав і законних інтересів сторін та інших осіб, що беруть участь у справі.

У чинному цивільному процесуальному законодавстві України (з урахуванням у ньому змін за останній час) не повністю закріплені положення, зумовлені принципом змагальності.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблема принципів цивільного судочинства привертала увагу багатьох учених процесуалістів. Однак на цьому фоні очевидний недостатньо комплексний підхід до проблеми змагальності, яка не досліджена на спеціально монографічному рівні. Слід відзначити, що з цієї проблеми існує лише одна кандидатська дисертація (В. Ф. Тараненко). У деяких роботах принцип змагальності досліджувався у взаємозв'язку з іншими принципами цивільного процесуального права (А. Т. Боннер, М. А. Гурвич, А. Ф. Клейнман, В. М. Семенов, М. Г. Авдюков, Н. О. Чечина, К. С. Юдельсон, В. І. Тertiшников, М. Й. Штефан та ін.).

Існуючі наукові розробки не дають повною мірою уявлення про принцип змагальності в цілому, не відтворюють нових методологічних підходів до його дослідження, детермінованих новими явищами в правовій дійсності.

Цілі і завдання роботи. Ціль дисертації полягає у комплексному дослідженні проблеми змагальності і в прояві її при розгляді і вирішенні цивільних справ. Дисертантом були поставлені завдання:

— провести історико-правове дослідження і прослідкувати розвиток принципу змагальності у вітчизняному законодавстві в різних історичні періоди;

— виявити генетичні підстави принципу змагальності на основі моделювання механізму здійснення судової влади через адекватні процесуальні форми судочинства;

— дослідити найбільш дискусійні питання, зв'язані з поняттям принципів цивільного процесуального права;

— розробити концептуальні і науково-прикладні проблеми вчення про принцип змагальності в цивільному судочинстві;

— розробити пропозиції по вдосконаленню цивільного процесуального законодавства з урахуванням одержаних наукових результатів.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дисертаційного дослідження є цивільне процесуальне законодавство в його логіко-історичному контексті, інститути цивільного процесу, судова практика і правова доктрина.

Предметом дисертаційного дослідження є концептуальна модель змагальності в цивільному судочинстві як результат наукового узагальнення й аналізу цивільного процесуального законодавства, даних судової практики і теорії принципів цивільного процесуального права.

Методологічну основу дослідження складають сучасні уявлення і теорії про державу і право, які визначають зміст і закономірність розвитку правової системи і таких соціально значимих інститутів, як судова влада та правосуддя.

Це дисертаційне дослідження проведене на підставі історико-правового, порівнянно-правового, системного, логічного, структурно-функціонального, формально-логічного, інших загальнонаукових і приватнонаукових методів.

Нормативну базу дослідження складають міжнародні акти в галузі прав людини: Всезагальна Декларація прав людини, Міжнародний Пакт про цивільні і політичні права, Паризька Хартія з прав людини, Конституція України, цивільне процесуальне законодавство України, керівні роз'яснення Пленума Верховного Суду України. В роботі використано матеріали судової практики.

Теоретичну основу дослідження складають праці українських учених-процесуалістів — М. М. Васильченка, С. Ю. Каца, В. В. Комарова, Л. Я. Носко, Є. Г. Пушкаря, В. І. Тertiшнікова, М. Й. Штефана, Б. М. Юркова, В. О. Бігуна та ін., а також вчених країн СНД — М. Г. Авдюкова, С. М. Абрамова, А. Т. Боннера, М. А. Гурвича, І. М. Зайцева, С. В. Курильова, А. Ф. Клеймана, В. М. Семенова, В. Ф. Тараненка, М. К. Треушнікова, М. С. Шакарян, К. С. Юдельсона та ін.

У процесі роботи над дисертацією використані роботи теоретиків права, а також представників інших галузей юридичного знання.

Наукова новизна дисертації в тому, що вона являє собою першим у науці цивільного процесуального права комплексним дослідженням проблеми змагальності в цивільному судочинстві. Вона визначається одержаними науково-практичними результатами, які формулюються у вигляді таких положень, що виносяться на захист:

— принцип змагальності у цивільному судочинстві інтерпретується в аспекті конститутивних підстав судової влади і витікає з таких її суттєвих характеристик, як винятковість і повнота. Даний підхід дозволив теоретично обґрунтувати оптимальну модель змагальності і її універсальність на всіх стадіях цивільного процесу, а також прослідкувати історико-правовий контекст розвитку вітчизняного цивільного процесуального законодавства;

— виявлена спадкоємність між інституалізацією судової влади і розвитком змагальних форм судочинства. Змагальність трактується як невід'ємний елемент демократичного судочинства, здібного забезпечити стандарти судового захисту прав людини і відповідуючого механізму здійснення судової влади в правовій державі;

— право громадян на судовий захист розглядається в контексті правової держави і юридичного статусу судової влади. Право на судовий захист трактується як забезпечена правова можливість особи звернутися до судової влади для захисту її прав та законних інтересів;

— розроблені оригінальна модель і структура принципу змагальності як поєднання відповідних правомочностей, прав та обов'язків суб'єктів процесуальної діяльності. В аспекті здійснення процесуальної діяльності зміст принципу змагальності містить такі елементи: а) участь у процесі; б) обгрунтування вимог і заперечень сторін; в) надання доказів суб'єктами, на яких покладено тягар доказування; г) заява клопотань; д) подання нових і додаткових матеріалів у суді касаційної наглядкової інстанції; е) здійснення вказівних, інструктивних і забезпечувальних повноважень суду;

— обгрунтовано аргументується, що змагальність як принцип цивільного судочинства є процесуальною гарантією, яка забезпечує належний захист прав і законних інтересів сторін;

— дається нове поняття принципів цивільного процесуального права і змагальності цивільного судочинства;

— сформульовано висновок про те, що принцип змагальності є невід'ємним елементом системи принципів цивільного процесуального права і знаходиться у тісному взаємозв'язку з такими, як принцип законності, диспозитивності, процесуальної рівноправності сторін, права на судовий захист, гласності, усності, безпосередності, і у взаємозв'язку і взаємному доповненні з цими принципами складає фундамент демократичного цивільного судочинства;

— обгрунтовані пропозиції по обмеженню втручання суду в процес доказування і визначені його повноваження у доказовій діяльності (вказівні, інструктивні, забезпечувальні);

— вносяться пропозиції по зміні чинного ЦПК України і дається авторська редакція ряду його статей (ст. 15, 30, 40, 173, 202).

Наукова і практична значимість дисертації полягає в тому, що сформульовані в ній теоретичні положення можуть бути застосовані в навчальному процесі в юридичних вузах при вивченні курсу «Цивільний процес» і спецкурсу «Практикум по розгляду і вирішенню цивільних справ у судах».

Рекомендації по удосконаленню норм цивільного процесуального законодавства, що містяться в дисертації, можуть бути враховані в процесі поточної нормотворчості, при розробці нового Цивільного процесуального кодексу України, а також у правозастосовчій діяльності судових органів при розгляді і вирішенні цивільних справ.

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана на кафедрі цивільного процесу Національної юридичної академії України.

Основні висновки й рекомендації дисертаційного дослідження доповідалися на Міжнародному науковому семінарі «Модель ЦПК України» (жовтень 1992 р., м. Харків), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Судово-правова реформа: проблеми господарського судочинства» (травень 1995 р., м. Харків).

Теоретичні висновки дослідницької роботи використовуються при викладанні курсів «Цивільний процес», «Практикум по розгляду і вирішенню цивільних справ у судах» у Національній юридичній академії України.

По темі дисертації автором опубліковані дві наукові статті і тези наукової доповіді.

Структура роботи визначена предметом дослідження і логікою викладення. Дисертація складається із вступу, трьох глав, що об'єднують сім параграфів, висновку, додатку і списку використаної літератури.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовуються актуальність, наукова новизна, наукова і практична значимість дисертаційного дослідження, освітлюються його напрямки і цілі, нормативно-правова, теоретична і методологічна основи, ступінь наукової розробленості теми, а також об'єкт і предмет дослідження.

Перша глава «Судова влада і принцип змагальності у цивільному судочинстві» присвячена історико-правовому дослідженню принципу змагальності у вітчизняному законодавстві, а також генетичних основ змагальності в цивільному судочинстві.

У першому параграфі дисертації провадиться історико-правове дослідження принципу змагальності у вітчизняному законодавстві. Відзначається, що взагалі право виникло й існувало як право розгляду спорів; воно не поділялося на галузі, підгалузі, інститути. Процес також не поділявся на кримінальний і цивільний. Вперше процес було розділено на кримінальний і цивільний після проведення судово-правової реформи 1864 р. і прийняття статутів цивільного і кримінального судочинства.

Аналізуючи норми такого правового пам'ятника, як Руська Правда, автор приходить до висновку, що процесу того часу притаманна так звана «чиста» змагальність, бо суд, як правило, був лише спостерігачем змагання сторін і не брав участі в доказувальній діяльності.

Аналіз артикулів Литовських статутів, що діяли на території України досить довгий час, дозволив зробити висновок, що судовому процесу тих часів також було притаманне змагальне начало. При цьому тягар доказування за Литовськими статутами виступав юридичним обов'язком, невиконання якого викликало для сторони негативні процесуальні наслідки. З часів Литовських статутів нарівні зі змагальністю до процесу вводяться і деякі елементи слідчого начала. Слідство провадилось судом у справах, зв'язаних із захистом честі і гідності, якщо мало місце посягання на життя, якщо самі сторони воліли проведення слідства.

За Магдебурзьким правом, яке в Україні застосовувалося дуже обмежено, процес також мав змагальний характер, однак в ньому була присутня частка слідчого начала, що було притаманне німецькому праву.

Автором дисертації проаналізовані Укази Петра I, присвячені регламентації судочинства. Указом від 21 лютого 1697 р. Петро I скасував змагальний процес і ввів слідчий. Однак його ж Указом від 5 листопада 1723 р. змагальний процес було відроджено, але збереглися елементи слідчого начала.

Наступний розвиток змагальної форми цивільного процесу зв'язаний з судовою реформою 1864 р. Статут цивільного судочинства закріпив таку формулу змагальності, відповідно з якою «суд ні в якому випадку не збирає доказів або довідок, а будує рішення виключно на доказах, поданих сторонами» (ст. 367). Однак за судом зберігалось право вимагати пояснень від сторони, призначити огляд, експертизу.

У радянській період цивільному процесу також було притаманне змагальне начало, однак нині діюче законодавство не виключає, а навпаки, передбачає надмірну, на думку автора, активність суду у доказувальній діяльності.

Автор приходять до висновку, що змагальне начало було притаманне вітчизняному процесу. Трансформація змагальності обумовлюється рівнем розвитку законодавства, правової культури, але що більш важливо, — ступенем автономії судової влади в державі та її здійснення у правосудді з цивільних справ.

У другому параграфі досліджується природа змагальності з точки зору її генетичних основ. Уперше принцип змагальності в цивільному судочинстві досліджується через призму судової влади. Автором відзначається, що змагальність зв'язана з утвердженням ідеї правосуддя. Проголошення і утвердження правосуддя неможливо без змагального процесу.

Трактування принципу змагальності, на думку автора, повинно виходити з сучасних уявлень про судову владу. Генетичні підстави змагальності як одного з головних специфічних принципів

цивільного процесуального права містяться в природі судової влади.

У роботі дається загальна характеристика судової влади, показується, як поєднується судова влада і принципи цивільного процесуального права, взагалі, і принцип змагальності — зокрема. Відзначається, що судова влада має стати гарантом прав і свобод особи в суспільстві.

Дисертант робить висновок про недопустимість «розпорошення» судової влади між судовими і несудовими юрисдикційними органами, бо при такому «розпорошенні» сильної, авторитетної судової влади бути не може. Тому судова-правова реформа повинна йти шляхом концентрації судової влади, і така концентрація, вважає автор, можлива при відмові від квазісудових установ, позбавленні їх функцій судових органів.

Крім того, висловлюється думка про недопустимість «розпорошення» самої судової системи, адже правосуддя покликане виконувати в суспільстві глибоко інтегруючу, стабілізуючу роль, а для виконання цієї ролі судова влада повинна бути незалежною і єдиною владою, здібною захистити права людини.

У роботі відзначається, що виключність судової влади як високозначимий її атрибут, пояснюючий її функціонування в рамках, так би мовити, єдиного суду і тим самим забезпечуючий єдність самої судової влади, передбачає і єдність змагальності як за своїм змістом, так і за формами прояву при здійсненні правосуддя.

Дисертант відзначає, що повнота судової влади полягає у доступності правосуддя для всіх членів суспільства, в їх рівності перед законом і судом, а також у можливості участі кожного громадянина у розгляді його справи в суді. У зв'язку з цим констатується той факт, що лише змагальний процес здатний забезпечити належне відправлення правосуддя і лише в рамках змагального процесу громадянин може належним чином реалізувати своє право на судовий захист, бо принцип змагальності дозволяє громадянину бути активним захисником своїх прав та інтересів у суді. Смісл повноти судової влади без змагального процесу губиться.

Таким чином, автор приходить до висновку, що генетичні підстави змагальності містяться у площині судової влади. Принцип змагальності виводиться з таких її істотних характеристик, як виключність і повнота.

Друга глава «Принципи цивільного процесуального права і принцип змагальності досліджує поняття принципів цивільного процесуального права і змагальності.

У першому параграфі на підставі аналізу наукової літератури і точок зору вчених-процесуалістів дисертант робить висновок, що принципи цивільного процесуального права мають нормативне закріплення, являють собою правові вимоги більш стабільні, аніж звичайні норми права, об'єктивні за змістом і суб'єктивні за формою закріплення, випливають з природи судової влади або з форми її здійснення, виражають специфічні риси і характеризують зміст цивільного процесуального права та перспективи його розвитку.

Автор дисертаційної роботи проводить поділ принципів цивільного процесуального права на першородні, що випливають з природи судової влади, і функціональні, що випливають з форми здійснення судової влади. До першородних автор відносить такі принципи, як незалежність суддів і підкорення їх тільки закону, законність, здійснення правосуддя тільки судом, рівність громадян перед законом і судом, доступність судового захисту, змагальність. Функціональними, на думку автора, є такі принципи, як диспозитивність, процесуальна рівноправність та ін.

У другому параграфі досліджується поняття принципу змагальності в цивільному судочинстві.

У науковій літературі відсутня єдність думок про існування самостійного принципу змагальності в цивільному судочинстві. На підставі узагальнення наукових даних, законодавства і судової практики автором робиться висновок про наявність самостійного принципу змагальності в цивільному судочинстві, який містить у собі такі елементи:

- а) участь сторін у цивільному процесі;
- б) обґрунтування вимог і заперечень сторін;
- в) подання доказів суб'єктами, на яких розподілено тягар доказування;
- г) заява клопотань;
- д) подання нових і додаткових матеріалів у судах касаційної і наглядової інстанцій;
- е) вказівні, інструктивні, забезпечувальні повноваження суду.

З урахуванням проведеного дослідження принципу змагальності дисертант стверджує, що принцип змагальності є елементом системи принципів цивільного судочинства. Автор вважає, що принцип змагальності являє собою правову вимогу, впливаючу з природи судової влади і функціонуючу в сфері здійснення правосуддя по цивільних справах.

На думку автора, згідно з принципом змагальності сторони й інші особи, які беруть участь у справі, можуть брати участь у цивільному процесі, подавати докази в обґрунтування своїх вимог і заперечень, заявляти клопотання, користуватися допомогою суду,

який має у доказовій діяльності вказівні інструктивні й забезпечувальні повноваження.

Автор вважає, що основними правилами змагальності у цивільному судочинстві мають бути такі положення:

1. Суд не може обмежувати матеріальні та процесуальні права сторін.

2. Суд не повинен збирати докази за своєю ініціативою, а в доказовій діяльності діє згідно з вказівними, забезпечувальними, інструктивними повноваженнями.

3. Докази подаються сторонами та іншими особами, що беруть участь у справі, а також витребуються судом за клопотаннями сторін.

4. Суд ухвалює рішення по справі на підставі поданих сторонами доказів, витребуваних за клопотаннями, а також презюмованих, преюдиціальних, загальновідомих фактів, що не потребують доказування.

5. Суд не може вийти за межі заявлених позовних вимог.

6. Обставини, які сторонами не оспоруються або визнаються, судом перевірятися не повинні.

Третя глава «Зміст принципу змагальності» досліджує елементи принципу змагальності в цивільному судочинстві.

У першому параграфі характеризується такий елемент змісту принципу змагальності, як участь сторін у провадженні по справі. Дисертант приходить до висновку, що участь сторін у провадженні по справі — це основний елемент змісту принципу змагальності, з яким зв'язуються законність і обґрунтованість судового рішення, бо ухвала рішення стосовно особи, не залученої в процес, позбавляє її можливості захищати свої права й інтереси, є порушенням принципу змагальності.

На думку автора, право сторін на участь у провадженні по справі має багатоплановий характер і містить у собі право сторони:

- а) бути повідомленою про вимоги і заперечення супротивної сторони;
- б) брати участь у провадженні по справі особисто або через свого представника;
- в) знайомитися з матеріалами справи;
- г) бути повідомленою про час і місце судового засідання, про акти суду, постановлені в судовому засіданні;
- д) брати участь у судових дебатах;
- е) оскаржувати дії суду, спрямовані на розвиток і завершення процесу.

У другому параграфі дається характеристика різних форм процесуальних обґрунтувань правової позиції сторін (обґрунту-

вання вимог і заперечень сторін, подання доказів, заява клопотань, подання нових і додаткових матеріалів у судах касаційної і наглядової інстанції).

При цьому вишеназвані форми процесуального обґрунтування правової позиції сторін є, на думку автора, елементами змісту принципу змагальності.

Під обґрунтуванням вимог позивача і заперечень відповідача автор розуміє вказівку суду на факти, якими підтверджуються ці вимоги, тобто підтверджуються позовні вимоги позивача чи заперечення проти позову відповідача. Наприклад, позовна вимога про стягнення боргу може підтверджуватися і бути побудована на факті існування боргу, а заперечення проти позову може підтверджуватися і обґрунтовуватися на факті виконання зобов'язання.

Автор вважає, що суд має встановити факти й обставини, вказані сторонами як підстави своїх вимог і заперечень, і, спираючись на ці факти, вирішити цивільну справу. Суд може визнати або не визнати встановленими ці факти, однак встановлення чи невстановлення цих фактів, на яких ґрунтуються вимоги або заперечення сторін, вимагає доказаності чи недоказаності цих фактів. Для того, щоб довести той чи інший факт, на який сторона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, зацікавлені особи мають подати до суду доказовий матеріал, за допомогою якого може бути доведено той чи інший факт. При цьому слід дотримуватися правил відносності доказів і допустимості засобів доказування.

Сторони й інші особи, які беруть участь у справі, можуть заявляти клопотання про витребування письмових і речових доказів, про призначення експертизи, про виклик до суду і допит свідків тощо. Заяви такого роду клопотань спрямовані на заповнення прогалин у доказовому матеріалі і пов'язані з труднощами для зацікавлених осіб при його збиранні або ж неможливістю подання того чи іншого доказу. Дослідник відзначає, що збирання доказів за клопотанням зацікавлених осіб проводиться, по-перше, шляхом передачі зацікавленій стороні ухвали суду по витребуванню доказів для їх отримання і подання до суду; по-друге, шляхом витребування письмових або речових доказів безпосередньо від осіб, які беруть участь у справі, і від установ, підприємств, організацій або окремих громадян, які не беруть участі у справі.

Самостійною формою процесуального обґрунтування правової позиції сторін автор вважає подання нових і додаткових матеріалів до судів касаційної і наглядової інстанцій.

Спірним є питання про процесуальну природу нових і додаткових матеріалів, поданих до вищестоящего суду. Деякі правники

відносять до нових матеріалів лише докази. Інші вчені поняття «матеріали» тлумачать ширше, відносячи до них не тільки докази у процесуальному значенні цього слова, а й різні письмові заяви громадян про ті чи інші факти, думки компетентних осіб, викладені у письмовій формі, які не мають процесуальної сили доказу.

На думку дослідника, для правильного визначення природи «додаткових матеріалів», які можуть бути подані до судів касаційної і наглядової інстанцій, слід пам'ятати про завдання судів цих інстанцій, а також про призначення нових та додаткових матеріалів. Виходячи саме із специфічних завдань вищестоящих судів, що полягають у перевірці законності й обґрунтованості ухвал та рішень суду першої інстанції, видається можливим допустити в суди вищестоящих інстанцій не тільки докази, але й письмові матеріали, які не мають процесуального значення доказів, бо вищестоящі суди використовують ці матеріали не для встановлення яких-небудь нових фактів по справі і не для розв'язання справи по суті, а для найбільш повної і всебічної перевірки судового рішення.

Дисертантом досліджується проблема поняття судового доказування. Проаналізувавши різні точки зору вчених-процесуалістів, автор обґрунтовує висновок, що судове доказування — це впливаюча із суті принципу змагальності процесуальна діяльність сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, що ґрунтується на сукупності процесуальних прав та обов'язків і складається з повідомлень суду про фактичні обставини справи, подань доказів, заяв клопотань. Це також діяльність суду по оцінці доказів, витребуванню доказів за клопотанням сторін, по пропозиції сторонам усунути прогалини у доказовому матеріалі, яка спрямована на встановлення фактичних обставин справи, прав та обов'язків сторін по цивільній справі.

Дослідник торкається питання, зв'язаного з поняттям предмета доказування, з приводу якого відсутня єдність думок серед вчених-процесуалістів. Він приєднується до думки правників, які вважають, що предмет доказування це окремий процесуальний інститут, до якого входять лише ті факти, що мають матеріально-правове значення, без встановлення яких неможливо правильно вирішати справу по суті.

Розглядається також питання про коло фактів, що не підлягають доведенню. Дисертант обґрунтовує висновок, що від доведення доказування повинні звільнюватися загальновідомі, преюдиційно встановлені, презюміровані і визнані факти.

У третьому параграфі досліджується процесуальна діяльність суду по забезпеченню змагальності сторін у цивільному судочинстві.

Автор відзначає, що суд, як орган державної влади, має певну компетенцію. Компетенція суду являє собою чітко окреслене, певне коло владних повноважень, наданих йому законом для здійснення покладеної на нього функції по відправленню правосуддя.

Одним з елементів, що входять до змісту принципу змагальності в цивільному судочинстві, є вказівні, забезпечувальні й інструктивні повноваження суду, які і забезпечують змагальність сторін.

Чинне законодавство передбачає активну роль суду в доказовій діяльності, що можна розглядати як прояв слідчого начала. У цій частині чинне законодавство потребує удосконалення. Тому, говорячи про повноваження суду по забезпеченню змагальності сторін, не слід виходити з положень чинного законодавства, а необхідно розглядати цю проблему в аспекті природи судової влади та її суттєвих характеристик.

Дисертант обґрунтовує точку зору згідно з якою за судом мають зберігатися повноваження, використовуючи які суд може спрямовувати і доповнювати діяльність сторін при доказуванні фактів, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень. Змагальне начало в цивільному судочинстві є начало особистої автономії сторін у процесі. Від волевиявлення сторін мають залежати дії суду в доказувальній діяльності.

Начало автономії сторін впливає із суті цивільних прав, на захист яких і спрямована діяльність суду як органу судової влади. У зв'язку з цим автором дослідження робиться висновок, що активне втручання суду в доказову діяльність сторін суперечить суті і природі цивільних прав. Отже, цивільне процесуальне законодавство повинно зберігати лише ті повноваження суду в доказовій діяльності, реалізуючи які суд зможе забезпечити вільне змагання сторін у цивільному судочинстві.

Під інструктивними повноваженнями дослідник розуміє групу повноважень, згідно з якими суд роз'яснює сторонам або іншим особам, які беруть участь у справі, їх права й обов'язки, наслідки виконання чи невиконання певних процесуальних дій, наслідки подання або неподання певного виду доказів, якими доказами може бути доведений той чи інший факт, право сторін або інших осіб, що беруть участь у справі, оскаржити ухвалу суду тощо.

Згідно з вказівними повноваженнями суд може й повинен звернути увагу сторін та інших осіб, які беруть участь в справі, на необхідність довести будь-який факт, що має значення для справи, подання додаткових доказів, усунення прогалин у доказовому матеріалі, недоліків у позовій заяві та ін. Вказівні повноваження реалізуються судом у його діяльності по керуванню процесом.

Забезпечувальні повноваження суду спрямовані на визначення кола можливих учасників процесу і в першу чергу осіб, які беруть участь у справі, вжиття заходів до належного оповіщення їх про час та місце розгляду справи, своєчасного залучення їх до процесу, забезпечення доказів, на вирішення клопотань і витребування доказів за клопотаннями сторін, призначення експертизи і т. п.

Робиться висновок про те що, неналежна реалізація вищезазначених повноважень може потягти за собою ухвалу незаконного або необгрунтованого рішення і, відповідно, його скасування вищестоячим судом.

У висновку автор підводить підсумок дисертаційному дослідженню і формулює його найважливіші наукові результати.

У додатку пропонується авторська редакція ст. 15, 30, 40, 173, 202 ЦПК України.

Основні положення дисертації викладені у таких роботах:

- Принцип состязательности в гражданском процессе // Пробл. совершенствования законодательства Украины и практики его применения: Тез. докл. и науч. сообщ... — Харьков, 1991, с. 128—130 (0,2 друк. арк.)
- О субъектах гражданских процессуальных правоотношений // Пробл. совершенствования законодательства и практики его применения в совр. условиях: Сб. науч. тр. — Киев: УМК ВО, 1992, с. 126—130 (0,4 друк. арк.)
- Краткий исторический очерк законодательства о состязательности // Актуал. вопросы правотворческой и правоприменительной деятельности: Темат. сб. науч. тр. — Киев: УМК ВО 1992, с. 50—55 (0,4 друк. арк.)

V. Yu. Mamnitskiy. Competitiveness Principle in Civil Procedure. Typescript of the thesis for Doctor of Law degree. — Speciality 12.00.03 — Civil law; family law; civil procedure; private international law. Ukrainian National Academy of Law, Kharkov, 1995.

Presented are theoretical aspects of the operability of competitiveness principle when doing justice on civil cases. A new model for the competitiveness principle in the civil procedure is substantiated. A conclusion is made that the genetic grounds of competitiveness are inherent to the judiciary and originate from it. Recommendations are formulated for improvement of the civil procedural legislation.

Мамницький В. Ю. Принцип состязательности в гражданском судопроизводстве. Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 —

гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право. Национальная юридическая академия Украины, Харьков, 1995.

Защищаются теоретические положения о функционировании принципа состязательности при осуществлении правосудия по гражданским делам. Обоснована новая модель принципа состязательности в гражданском судопроизводстве. Сделан вывод о том, что генетические основания состязательности заключены в природе судебной власти и вытекают из нее. Сформулированы рекомендации по совершенствованию гражданского процессуального законодательства.

Ключові слова: Змагальність, судова влада, принцип цивільного процесуального права.

Відповідальний за випуск Бігун В. А.

Здано до набору 8.08.95 р. Підписано до друку 10.08.95 р. Формат 60×90.
Папер друкарський. Друк високий. Прив. друк. арк. 1.0. Тираж 100.
Зам. 1890.

Харків, вул. Конєва, 10/2. Друкарня № 2.

454252

AB 32.913